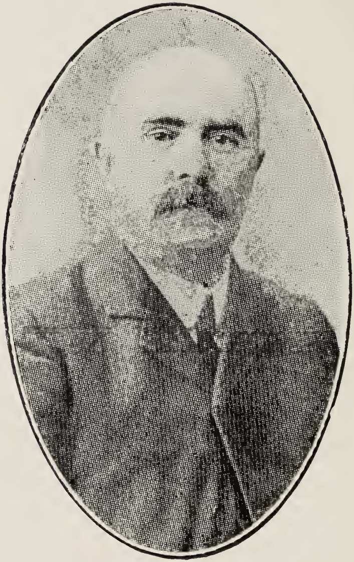
COLLI AC ENNILL

W. BRYN DAVIES.

E.P.C. Welsh Drama Series, No. 38.

COLLI AC ENNILL

Gan

W. BRYN DAVIES.

Drama mewn pum act yn nhafodiaith Gorllewin Morgannwg.

Pennod ym mywyd teuluol a diwydiannol Cymru tua'r flwyddyn 1875.

CARDIFF:

THE EDUCATIONAL PUBLISHING CO., LTD.

1920

9

I goffa fy Mam.

ACT I.

Golygfa 1—Tŷ Hen ; noson ym mis Mawrth.
Golygfa 2—Coed y Graig ; Yr un noson.

ACT II.

Golygfa—Swyddfa'r Gwaith Dur ; prynhawn drannoeth.

ACT III.

Golygfa—Bwthyn Nanni'r Cwar : noson ym mis Mawrth, flwyddyn yn ddiweddarach.

ACT IV.

Golygfa—Bwthyn Nanni'r Cwar : noson ddeng niwrnod yn ddiweddarach.

ACT V.

Golygfa—Tŷ Hen : noson dair wythnos yn ddiweddarach.

CYMERIADAU :

Morgan Dafydd, Tŷ Hen	Torrwr cerrig.
Nannws	Ei wraig.
Ifan	Eu mab talentog.
Mr. Gronow (Y Merican)	Brawd Nannws.
Mr. Mordecai, y Plâs	*Managing Director* y Gwaith Dur.
Mr. Lucas, Y Graig	*Manager* y Gwaith Dur.
Ruth	Ei ferch, ac anwylyd Ifan.
Mr. Thomas	*Manager* y Lofa.
Shanko Tŷ With	Glowr.
Dr. Peters	Meddyg.
Parch. Orwig Parry	Llywydd y Cwrdd Gweddi.

Ffrindiau y teulu.

Aelodau o'r Ddirprwyaeth.

COLLI AC ENNILL.

ACT I.

GOLYGFA 1.

[*Cegin Tŷ Hen. Disgwylia* MORGAN *a* NANNWS *ddychweliad* IFAN *eu mab o'r gwaith dur. Cegin Gymreig. Y ford yn barod i hwyrbryd. Y mae* MORGAN *tua thrigain oed, a* NANNWS *flwyddyn yn iau. Y cloc yn taro saith.*]

MORGAN : Nannws ?

NANNWS : Wel, Morgan ?

MORGAN : Ma Ifan yn hwyr iawn yn dwad tsha thre, ond 'dyw e'.

NANNWS : Oti, mae e'.

MORGAN : Well i ti gwmoni ticyn ar y tân 'na, a dishgwl os oti'r cawl yn dwym. Os gita Ifan gynnyg i gawl claear. Ond whare teg ; un nêt wyt ti, Nannws, am 'nithur cawl, wath un o ferched Shir Gâr wyt ti, a 'dos neb yn gallu 'nithur cawl ishta nhw. Os dim o'r hen gloc 'na'n heinyf, oti e' ?

NANNWS : Nadi ; mae e' yn 'i le ; fe ddotes e' wrth yr hwter bore heddy.

MORGAN : Fe fydd Ifan weti blino. Gweitho mlân mae e' i gael cyrnhoi arian i fynd i'r coleg yn Llunden.

NANNWS : Ma' ishe sopyn o arian i fynd i Llunden, ond os e', Morgan ? On' dyw e'n drueni na fyse gita ni ddicon o fodd idd 'i hala fe bant ?

MORGAN : Trueni ofnatw. Fe wetws ysgol fishtir Cware Bach wrtho i pwy ddwetydd y byse Ifan ni yn un o scleigon blaena'r deyrnas pe byse fe'n câl rhacor o ddysg.

NANNWS : Mae e' weti ennill gwopor 'nawr am draethawd yn 'Steddfod y Sceti, am 'sgrifennu rhwpeth bothti injins.

MORGAN : Ag wyt ti'n cofio fel 'nath e'r gêr 'na sy'n hala negese trw'r gwifre ?

NANNWS : A mae e' wedi 'nithur cloc i Mr. Lucas y *Manager*, sy'n gallu cered am flwyddyn, dim ond 'i windo fe shwrne.

MORGAN : Os dim dowt taw *genius* yw e'. Tynnu ar ol dy dylwth di. Dyna dy dad, wyt ti'n cofio fel y buws e'n bratu 'i amser â'i docins i 'nithur *machine* fyse'n mynd am byth. A wetyn 'ny dyna dy frawd Etw ; odd whilen yn 'i ben ynte, hed, ond taw cyrnhoi pethach yr hen fyd 'ma, a speculeto, odd 'i wendid e'. Wyt ti'n cofio'r *smash* ynglyn â'r gwaith tin ar lan Towy. Fe â'th mâs i Galifornia i wlad yr our. Wn i, oti e'n fyw, ferch ? Fe licswn gâl gwpod.

NANNWS : 'Dy ni ddim weti clwed gair ers blynydde. Rhwng 'nhad a Etw—fe âth y'n teulu ni'n llwm 'i wala. Fe gollson Llety Ffwlbert, a gorffod i fi droi mâs i was'naethu. Ond 'dyw e' ddim yn 'difar gita fi am hynny. Wath pe byse hynny heb ddicwdd, fyswn i ddim weti cwrdd â ti, Morgan.

MORGAN : Eitha reit, Nan fach. Bore gwyn odd y bore y gweles i ti gynta' yn hen dŷ cwrdd y Cwm.

NANNWS : Gwyn yw'r llwybyr weti bod odd'ar hynny, baso ambell i gwmwl 'nawr ac eilwaith. Ond 'w i'n dechre becso bothti Ifan. Ma arno i ofon 'i fod e'n gweitho rhy galed. Mae e weti mynd mor dene a sgadenyn. Wn i ddim beth 'nelswn i, pe byse ni'n colli Ifan fel y collson ni Etw bach a Siw fach.

MORGAN : Wyt ti'n gwpod beth ma'r Beibil yn 'weyd : " Ymostwng dan Ei alluog law fel y'th ddyrchafer mewn amser cyfaddas." Y Fe sy'n gwpod ore. Ond dyma Ifan! Shwd wyt ti, wsi ?

IFAN : Lled dda, 'nhad ; shwd y' chi ?

MORGAN : Weddol, bachen, yr hen wynecon 'ma sy'n blino ticyn arno i. Mae'n siwr o rhewi heno, gei di weld.

IFAN : Mae'n dechre rhewi ishws, ond shwd y' chi, mam ?

NANNWS : Da digynnyg. Wyt ti'n barod i gâl cawl ? Cawl cig wedder sy gita fi heno, a dicon o gennin a pharsli yndo fe.

IFAN : Ma' ishe rhwpeth i dwymo ticyn arno i. 'W i jest â sythu gita'r oerfel. Pan own ni'n dwad lawr dros hewl y Ladi Wen odd y gwynt yn 'hwthu ishta Euroclydon. Ble ma' son am Euroclydon, mam ?

NANNWS : O, rhwle'n y Scrythur, on'd te fe, Morgan ?

IFAN : Wn i ddim beth nelse chi, mam, on'bai 'nhad, wath 'i air e' sy'n setlo pob pwnc gita chi.

MORGAN : Paid poeni dy fam, wsi. Yn yr Actâu 'ma son am Euroclydon.

NANNWS : Ond beth yw e', Morgan ?

MORGAN : " Tymhestl tra nerthol " yw Euroclydon, mynte Isaac y Bancwr pwy Ddysul, a ma' Isaac yn lled hyddysg yn y Scrythyre, ac yn darllen shew ar yr esboniate diweddara' ishta Jâms Huws, Barnes, Idrisyn, a Mathew Henry.

IFAN : Da iawn, 'nhad. Ond 'nawr am gawl Shir Gâr. (IFAN *yn plygu ei ben, ac yn gofyn bendith.*) Bendithia ni, ein Tad, yn y mwynhad o'th roddion. Dysg i ni fyw ar eu pwys i ryngu'th fodd. Madde'n bai, drwy Iesu Grist.

MORGAN, NANNWS, ac IFAN : Amen.

IFAN : 'Nhad, odd Sian y Cwm yn gweyd wrtho i bore heddy, y dylswn i fynd yn bregethwr. Odd hi'n

mynd i'r dre yn y bore bach, a choeled o dato, a phanas, ac erfin. A fe garies y fasged iddi dros dile'r Graig.

NANNWS : Mae'n rhyfedd fel ma' Sian yn dala cysled, a chario shwd goeli i'r dre o hyd. Wedi dy glwed ti'n gweddio yn ŵylnos Josi'r Hitshwr odd hi, fe fentra'n awr. Odd pobun yn gweyd na cheso nhw ddim shwd ŵylnos ers blynydde.

MORGAN : Ma ishe bwro'r hen ŵylnose 'na yn 'u penne. Dy'nhw ddim byd ond olion Pabyddieth rhonc. 'W i weti tyngetu nag â i ddim i un o henni nhw byth, a cofia, Nannws, os bydda i farw o dy flân di, paid a gatel iddi nhw ddod ag ŵylnos 'ma, ne fe fydda i'n grac ofnatw.

(NANNWS *ac* IFAN *yn chwerthin.*)

NANNWS : Paid rhiteg o flaen gofid, Morgan.

MORGAN : A disghwl 'ma, Ifan, paid moidro dy ben gita phregethu hyd nes y cei di'r alwad ddi-droi-yn-ol, ishta gwetse'r hen brygethwyr 's lawer dydd. Os yw'r Bod Mawr am i ti fod yn bregethwr, fe ddangosiff E' hynny'n eitha clir i ti. Os bydd E'n galw, bydd dim ishe gofyn i Sian y Cwm na neb arall, shwd i aped. A wst ar ddaear yn b'le daw'r alwad. Falle taw yn y ffowndri, ne'r talcen glo, ne gorlanne'r defed—shwd ma'r Salmydd yn gweyd : "Tra yr oeddwn yn myfyrio, ennynnodd tân, a mi a leferais â'm tafod." Ond bydd di'n eitha siwr ma'r Arglwydd sy'n dy alw di, a ma *ti* sy'n câl

'i alw. Mae E'n galw eto, ond nid y dyn reit sy'n aped bob amser. A marca hyn—y creadur mwya' truenus ar ddaear Duw yw dyn weti camsyned 'i alwad. Ma defnydd llwer diacon da weti 'i spwylo i nithur prygethwr dicon salw.

NANNWS : Grondo di ar dy dad, 'nawr, Ifan.

IFAN : Ma rhwpeth yn gweyd wrtho i taw wrth weitho'n 'nghrefft y galla i 'nithur fwya o ddaioni.

NANNWS : Fe alli 'nithur cwment o waith dros y Mishtir Mawr yn y gwaith dur, a pe byset ti yn y pwlput, on'd gall e', Morgan ?

MORGAN : Gall, w'th gwrs 'ny. 'Nithur y'n dyletswdd, a byw'n gwmws. *Bod* yn dda, ac acto egwyddor—dyna sy'n bwysig.

IFAN : Sownd i'r carn, 'nhad. Ond ma rhaid i fi ymolch a gwishgo siwt dwetydd. Ma twysged o waith sgrifennu gita fi cyn mynd i'r gwely. Ma lythyr arall 'da fi i hala miwn i'r Gwron Cwmrag. 'W i'n trio perswado dinon y gwaith dur i ymuno â'r Undeb newydd o weithwyr dur Deheubarth Cymru.

NANNWS : Fe fyddi'n siwr o golli dy le yn y ffowndri os ffindiff y mishtri mâs, a beth 'nei di wet'ny ? Os dim joni o fynd yn erbyn y mishtri, os e', Morgan ?

MORGAN : Nannws, paid â whalu dwli. Dishgwl 'ma, Ifan, os wyt ti'n cretu'n egwyddorol yn y peth wyt ti'n 'nithur, ac os galli di ofyn bendith

Duw arno fe cyn mynd i gysgu'r nos, cera mlân, a paid â hito am na mishtir, na gaffer, nag un creatur arall. Os posib, os nag os gita dyn hawl i ryddid barn a llafar mwn gwlad ole efengyl. Dir dishefon ni! mae weti mynd os nag all dyn weyd 'i farn. Nid yn Rwssia y'n ni, os posib!

IFAN : Ma' 'ngwad i'n berwi wrth weld shwt ma'r dinon yn câl 'u trin yn y gwaith, ac yn câl 'u twlu i ben hewl, pan fydda nhw wedi câl anhap tost, ne wedi mynd yn rhy hen i droi mâs cwment o waith â dinon yn 'u preim. Ag os caiff dyn 'i ddiwedd yn y gwaith, fynycha dos 'na ddim byd o flan 'i deulu e' ond yr *Union*—y *Workhouse*!

MORGAN : Wyt ti'n gweyd calon y gwir, wsi. Iechyd yw unig gyfoeth y gwithwr. Duw a'i helpo pan ddaw afiechyd.

IFAN : Chewn ni byth welliant nes bydd y gwithwyr yn joino gita'i giddyl i fynnu 'u hiawndere'.

MORGAN : Y jobin fydd câl y dinon i fod yn driw idd 'i giddyl.

IFAN : Ma'r lefain yn y blawd, 'nhad, a ma' bechgyn gore'r cymydd yn gwasgaru'r goleuni, a 'w i'n cretu'n gryf y cewn ni heb fo'n hir, Undeb cryf o'r gweithwyr dur. Fe ddaw amser, gewch chi weld, pryd y bydd y gweithwyr nid yn unig yn câl cyfloge gwell, orie llai, a thai gwell, ond y bydd y gweithwyr â llais i radde yn y *management*.

NANNWS : Mae e'n whilia'n fendigetig, ond 'dyw e', Morgan ?

IFAN : 'Ma rhai o'r dinon am i fi fod yn drefnydd yr Undeb newydd, ond os gita fi fawr cewc at y jobin. Llyfre a *machines*. Dyna 'nileit i ; ond alla i byth oddef i'r dinon gâl 'u damshel dan drâd. Fel ma' pethach 'n awr, alla nhw byth fyw. Ma' *deputation* yn mynd i weld y mishtri fory i ddoti achos y dinon o'u blân nhw, ac i ofyn am gwnnad, a phethach erill. 'W i wedi addo siarad dros y dinon.

MORGAN : 'W i'n falch o honot ti. Gwna di dy ddyledswydd yn onest a didderbyn wyneb, a ma' Rhaglunieth yn siwr o fod gita ti.

IFAN : Rhaid i fi fynd i'r llofft nawr i daclu. Ble ma'r canhwyllarn, mam ?

NANNWS : Dyma fe, was.

IFAN : 'W i'n mynd mâs am wâk tsha Coed y Graig, ar ol cwpla'r llythyr—i gâl cliro'r meddwl erbyn fory.

NANNWS : Wyt ti'n siwr ma' dyna'r unig beth sy'n dy hala di mâs heno ?

IFAN : P-a-a-m ?

NANNWS : O, dim byd. Cera mlân, a rhad arnat ti. (IFAN *yn mynd maes.*) Yr hen, hen stori, sy'n newydd o hyd!

LLEN.

ACT I.

GOLYGFA 2.

[*Coed y Graig.* IFAN *yn canu hen alaw werin.*:*

" Mae'r hon a gâr fy nghalon i
Ymhell oddiyma'n byw ;
A hiraeth am ei gweled hi
A'm gwnaeth yn llwyd fy lliw ;
Mil harddach yw y deg ei llun
Na gwrid y wawr i mi,
A thrysor mwy yw serch fy mun
Na chyfoeth byd a'i fri.
Cyfoeth nid yw ond oferedd,
Glendid nid yw yn parhau."

Llais merch yn taro i mewn, ac IFAN *yn sefyll yn syn.*

" Ond cariad pur sydd fel y dur,
Yn para tra bo dau."]

IFAN : Ruth!
RUTH : Ie fi, Ifan.
IFAN : Down i ddim yn dishgwl dy weld ti heno.
RUTH : Ifan!

*Tudalen 16, Rhan I, " *Welsh Folk Songs,*" E.P.Co., Cardiff.

IFAN : Rown i weti bod yn scrifennu llythyr i'r "Gwron Cwmrag" ar ran y gweithwyr dur, ag wrth feddwl am y dyfodol own i'n teimlo braidd yn ddigalon. Ond ar ol dod i Goed y Graig, i'r hen fan cyfarfod, diflannodd y "Gwron Cwmrag,"—y gweithwyr—a phopeth bron, o'm meddwl, ac heb yn wybod fe ddechreues ganu yr hen alaw werin. A dyma ti wedi dod, a ma'r nen yn ole i gyd.

RUTH : Odd rhywbeth yn gweyd wrtho i fod yn rhaid i fi dy weld ti heno.

IFAN : 'Roe'n ni'n dou 'r un feddwl: Gwyddost ti beth, Ruth, 'rwyt ti yn 'y meddwl i dydd a nos.

RUTH : Ifan, paid dechre barddoni.

IFAN : Nid barddoni otw i, ar 'y ngwir.

RUTH : Wyt ti'n siwr dy fod ti'n meddwl mwy am dano i nag am y "Gwron Cwmrag," y llyfre, a'r *machines* ?

IFAN : Yr wyt ti yn fwy i fi na neb na dim arall. Rhywffordd 'w i'n teimlo dy fod ti yn agos i fi bob amser, fel angel gwarcheidiol.

RUTH : Breuddwydio wyt ti, Ifan.

IFAN : Wel, ie, ar ryw ystyr. Fel hyn—neithiwr fe geso'r henllyg mwya drychynllyd. Own i miwn hen ogof fawr, dywyll, yn rhywle, ac yn syten dyma'r lle yn dechre llanw gita dŵr, a finne'n trio jengyd am 'y mywyd. Ond taw pwy mor gloied own i'n rhiteg, odd y dŵr yn ennill arno i, a dyna lle own i o'r diwedd mwn trap, yn ffaelu mynd dim

pellach, a'r dŵr yn cripad lan yn uwch, yn uwch, nes odd e' wrth 'y nghên i, a phan own i yn moci, dyma fi'n gweiddi: "Ruth! Ruth!" ac yn dihuno, a mam wrth erchwyn y gwely yn tynnu'i llaw dros 'y nhalcen i, ishta pan own i'n grwtyn bach weti câl ofon y *bwci bo.* Hw, 'ma arswd arno i 'nawr.

RUTH: Ma' rhyw dynged ryfedd wedi dod â ni at ein gilydd. Byth er pan oe'n ni'n dou yn blant, yr wyt ti wedi bod yn *hero* yn 'y ngolwg i. Y ti achubws 'y mywyd i pan gwmpas i miwn i bownd y gwaith.

IFAN: 'Netho i ddim mwy na byse rhywun arall yn 'nithur. (RUTH *yn siglo'i phen.*)

RUTH: Fe wetws 'nhad pyrtynny na fyse fe byth yn d'anghofio di—a dyna odd geiriau ola' mam, "Cofia am Ifan." A mae e' weti rhoi gwaith i ti yn y gwaith dur, a weti gatel i ni gatw cwmpni, a phopeth yn dishgwl yn ole, ond—.

IFAN: Ruth!

RUTH: Mae arno i ofon taw dyma'r tro d'wetha cewn ni gwrdd.

IFAN: Tro d'wetha! Jocan wyt ti. (RUTH *yn siglo'i phen.*)

RUTH: Nace. Ma' 'nhad yn syten weti cwmryd yn nafus yn d'erbyn di. Fe wetws wrtho i heddy fod rhaid i fi stopo gatw gwmpni gita ti ar unwaith. A'r gwaetha yw, mae e'n pallu gweyd y rheswm. 'W i'n ffaelu dirnad beth sy' weti 'i gyffroi e'.

IFAN: Weti clwed am y *deputation* mae e', a taw fi sy'n mynd i ddoti achos y dinon o flân y mishtri.

RUTH: Dyna'r esponiad, falle. Weles i ariod o hono fe mâs o'i gof cyn heddy. Byth er marwolaeth mam w i weti bod fel cannwll 'i lygad e', a wetws e' ariod air cros wrtho i o'r blân.

IFAN: Ma' gita fi ffydd y daw pethe'n iawn yn y man. Fel y canest ti,

> "Cariad pur sydd fel y dur,
> Yn para tra bo dau."

A shwd ma'r adnod honno o Lyfr y Caniade'n gweyd, "*Dyfroedd lawer* ni allant ddiffoddi cariad, ac *afonydd* nis boddant."

RUTH: Mab dy dad wyt ti, Ifan.

IFAN: Dyn â ffydd fawr yw 'nhad.

RUTH: Ie, dyn â ffydd yn yr anweledig bethau. Mae'r byd anweledig yn agos iawn i finne bob amser. Falle taw achos mod i'n dwad o dylwth y shipshwns —wath o'dd mam o deulu'r Lovells, a ma' nhad yn gweyd 'i bod hi'n gweld pethach rhyfedd iawn weithe. Wyt ti'n cofio clywed am ddou o grots y Pebyll yn cael 'u moci yn slant Cargynydd acha prynhawn Dy' Sul, wrth fentro miwn rhy bell ar ol nythod adar. Wel, y nosweth cyn 'ny fe welws mam y peth yn cwmryd lle, yn gwmws fel y digwyddws e'.

IFAN : Beth ma'r Saeson yn 'i alw yn *second sight,* yn ol pob tepig.

RUTH : Pan y soniest ti gynne na alle *dyfroedd* ddim diffoddi cariad, a na alle hyd yn oed *afonydd* ddim boddi cariad, fe gofies am y weledigaeth ryfedd geso i neithwr. Yr ow'n i'n edrych ar yr haul yn machlud dros y Mynydd Du, ac yn syten, fe'th weles di, Ifan, miwn perigl mawr—ti, a thri o ddynion erill, yng nghanol dyfroedd creulon ac yn ymladd am eich bywyd. Gwelwn chwi am amser maith yn cadw'ch pennau uwch y don, ond pan yr oedd pob argoel o waredigaeth bron wedi darfod, dyco rhywrai yn mentro drwy'r llif—a—a chyda hyn, machludodd yr haul ; dihunes inne ; fe ddiflannodd y weledigaeth, *ac yr oedd hi yn nos.* O, Ifan, Ifan, mae arno i ofon fod ein planed ni yn dywyll. Ma' rhyw ddanjer mawr o dy flân di.

IFAN : Pwff! 'W i'n cretu dim byd mwn planed. Well gita fi gretu beth ma' 'nhad yn weyd, fod ein holl amsere ni yn llaw y Brenin Mawr.

RUTH : Ond ystyria mor debyg oedd yr henllyg gesot ti a'r weledigeth geso i. Alla i ddim peidio teimlo'n bryderus am y dyfodol.

IFAN : Rhaid gwynebu'r dyfodol gyda chalon ddewr a phenderfyniad diysgog. A chofia, anwylyd, beth bynnag ddaw i'n rhan—a faint bynnag o rwystrau deflir ar ein ffordd—cofia—" Dyfroedd

lawer ni allant ddiffoddi cariad.'' Cariad yw y peth cryfaf yn y byd.

RUTH : Dyn dewr wyt ti, Ifan. Pan o flân y mishtri, fory, 'w i'n gwpod y sefi di'n gadarn dros y gwir, ac na nei di byth fradychu d'egwyddorion, beth bynnag fydd y canlyniade.

IFAN : Fe fydd d'ymddiried cariadlawn di yn nerth i fi, ac yn darian yn erbyn pob profedigaeth. Ond y mae y gwynt yn oer. Gad i fi dy hebrwng di gartre f'alle am y tro dwetha.

(*Yr orchestra neu gôr o'r golwg yn canu cytgan, "Tra bo dau."*)

LLEN.

ACT II.

[Golygfa—*Swyddfa'r Gwaith Dur.*]

MR. MORDECAI, *Managing Director* (*mewn tôn ddigofus a thrahaus*) : Pwy amser ma'r *deputation* yn *due*, Lucas ?

MR. LUCAS, *Manager* : Tri o'r gloch, syr.

MR. MORDECAI (*yn edrych ar ei oriawr*) : Fe fyddan' yma heb fo'n hir. Nawr, Lucas, 'w i ddim yn mynd i sefyll llawer o *nonsense* orwth y *deputation.* Trw lwc, dim ond y fi sy'n *represento*'r cwmpni. 'W i newydd gâl llythyr oddiwrth Lord Pentregethin, yn gweyd nag all e' ddim bod 'ma achos bod *motion* pwysig yn dwad ymlân yn yr *House of Lords* ynglyn â'r "*Agriculture* (*Relief of Rates*) *Bill.*" Mae e'n gweyd fel hyn : "*As for the demands of the men, they are monstrous. We must not concede a single one of their claims. Rather than see their wages advanced a single penny, I would prefer seeing the works closed down indefinitely. That would soon bring them to their senses.*"

MR. LUCAS : Beth am Mr. Smith, o'r Bulwarks, syr ?

MR. MORDECAI (*yn codi ei ysgwyddau*) : Y *gout.* Ddaw *e'* ddim. Ond mae e' mor benderfynol

a Lord Pentregethin yn erbyn *demands* y dynon. Fe alwes gita fe rhyw awr yn ol—am *gonsultation*. Yr o'dd 'i iaith e'—wel—*unfit for publication.* Ma' Mr. Ludvigsen mâs yn Germani yn etrych ar ol *interests* y cwmpni 'no, a ma' Mr. Trelawney yn Llunden ar gyfer yr *Epsom Races* a'r *Derby.* Ma' gita fe geffyl yn rhiteg yn un o'r rasis. Fe fydd rhaid i fi gwrdd â'r *deputation* y'm hunan.

MR. LUCAS: Mae'n *too bad* ych bod chi yn gorffod cario'r *directors* erill ar ych cefen, yn enwetig yn y *crisis* presennol. Mae'r dynon yn benderfynol iawn, 'm' arno i ofon.

MR. MORDECAI: Beth sy'n rhyfedd yw—ma'r *whole lot* yn mo'yn cwnad—y dwplers, y *shearers*, crots y *cold rolls*, merched y *tin house*—pobun. A ma' rhyw scrifennwr yn y "Gwron Cwmrag"—ma' rhywun yn hala *marked copy* i fi bob wthnos—yn 'i gweyd hi'n nafus am dano ni. "Llais o'r dyfnder yw 'i ffugenw e'. Os ffinda i mâs taw un o'n *hands* ni yw e', *look out.*

MR. LUCAS: 'W i'n cretu galla i weyd pwy yw "Llais o'r dyfnder."

MR. MORDECAI: Pwy?

MR. LUCAS: Ifan, mab Morgan Dafydd, Tŷ Hen.

MR. MORDECAI: Beth!—Ianto Mocyn Dafydd—y crwt mynnest ti gâl miwn i'r ffowndri achos bod e' weti safio Ruth rhag boddi. O'wn i'n meddwl

taw llyfre a *machines* o'dd 'i ddileit e'. A fi glwes fod Ruth ag ynte yn catw cwmpni, os gwelwch chi'n dda! O'r ffŵl dwl!

MR. LUCAS : 'W i wedi doti *stop* ar y *nonsense* 'na. Os dim dowt taw Ifan yw y scrifennwr. Mae e'n gyfarwydd yn y ddwy iaith. Mae e'n darllen shew o lyfrau newydd, a mae'n dala opiniwne rhyfedd iawn.

MR. MORDECAI : Wyt ti'n siwr ma' Ianto yw'r scrifennwr—Crotyn ifanc fel 'na ?

MR. LUCAS : Otw. Mae e' wrthi 'nawr yn scrifennu traethawd ar gyfer y 'Steddfod Genedlaethol yn Abertawe, a'r testun yw "Perthynas Cyfalaf a Llafur."

MR. MORDECAI : Gair dierth i fi yw—Cyf—beth alwest ti e', Lucas ?

MR. LUCAS : Cyfalaf—*Capital*—"*The relation of Capital and Labour.*" Dyna'r *topic* mawr ym mhobman. Dyna'r *leading topic* yn y "Gwladgarwr," yn y " Darian," ond y gwaetha o'r lot yw'r "Gwron Cwmrâg." Fe allsech dyngu taw llatron hewl fawr yw'r mishtri bob un.

MR. MORDECAI : Rhaid câl 'i wared e' *at once.*

MR. LUCAS : Fe gewch gyfle maslaw, Mr. Mordecai, wath Ifan yw *spokesman* y *deputation.*

MR. MORDECAI (*yn nwydwyllt*) : Beth! Gwêd wrtho fe am gliro mâs o'r gwaith ar unwaith. Os

yw'r *deputation* am ddod o'm mlân i, rhaid iddi nhw gâl *spokesman* arall.

MR. LUCAS: Pidwch bod yn fyrbwyll, syr. Ma' gita fi well cynllun. *Genius* yw Ifan Dafydd. Mae e'n *mechanical genius.* Mae e' wedi 'nithur sawl *invention* fach yn y ffowndri, ac y mae y rhain wedi bod o fontesh fawr i'r cwmpni yn y wlad hyn ac yn Germani. A ni bia'r *sole patent rights*! Heblaw scrifennu, mae e' wrthi 'nawr yn stydio'n galed am y "*Whitworth Scholarship,*" ac os 'nilliff e honno, fe gaiff 'i ysgol am ddim, a *maintenance grant.* Ei amcan e' 'nawr yw cyrnhoi dicon o arian i gatw 'i dad a'i fam yn gwmffwrddis hyd nes y bydd e' weti cwpla yn y coleg.

MR. MORDECAI: Fe roia i *stop — eternal stop*—ar y "*Whitworth Scholarship*" a'r "Gwron Cwmrâg" cyn y bydda i wedi cwpla âg e' Ma' dyn felna yn rhy ddanjerus.

MR. LUCAS: Hanner muned, syr; ma' llawer ffordd i ladd ci heb 'i grogi.

MR. MORDECAI: Beth ti'n feddwl?

MR. LUCAS: Ennill Ifan i'n hochor ni Cynnyg ysgol iddo fe, a lle fel *assistant manager* ar ol cwpla'r coleg.

MR. MORDECAI: Lucas, os colled arno ti? *Fi* yn mynd i *educeto* scempyn felna! Na wna byth, *aped y farn*!

MR. LUCAS : Wel, fe alla i broffwydo beth fydd yn dicwdd os trowch chi Ifan o'r gwaith. Fe fydd Ifan yn câl 'i nithur yn *agent* i'r Undeb gweithwyr dur newydd. Fe fydd *victimiso* Ifan y *very* peth i roi nerth i'r *movement* newydd.

MR. MORDECAI (*yn meddwl am eiliad*) : Wyt ti'n gweld ymhell, Lucas. Ma'r gweithwyr wedi câl 'u gwerthu o'r blân drwy brynu eu harweinydd. *Every man has his price.* Fe gawn weld. Galw'r *deputation* miwn, Lucas.

(IFAN *a phedwar o'i gydweithwyr yn dod i mewn yn ben noeth, ac yn foesgar.* MR. MORDECAI *yn eistedd i lawr â'i het ar ei ben, ac yn smocio cigar.*)

IFAN : Mr. Mordecai, yr wyf wedi dod yma heddy ar ran ac ar gais fy nghydweithwyr, gan obeithio y bydd i chi wrando'n ffafriol ar ein cais. Yr ydym yn cynrychioli pob dosbarth o weithwyr y gwaith dur a'r gwaith alcan, ac y mae y ceisiadau gyflwynir i chwi wedi eu mabwysiadu'n unfrydol mewn *mass meeting* o'r holl weithwyr. Cyn myned at fanylion ein cais, goddefwch i mi alw'ch sylw, syr, at sefyllfa bresennol pethau yn y gwaith.

MR. MORDECAI : Hanner muned. Falle y bydd y *deputation* cysled a gatel i ni gâl gair yn breifet gynta gita'ch *spokesman* chi, cyn trafod y mater ymhellach.

(*Ar ol cydymgynghori, y deputation yn caniatâu, ac* IFAN *yn aros.*)

MR. MORDECAI : 'Nawr, wsi, cyn mynd miwn i achos y dynion, ma'n iawn i ti ddiall y'n bod ni'n gwpod pwy yw "Llais o'r Dyfnder" sy'n scrifennu i'r "Gwron Cwmrag," ac yn codi'r gweithwyr ym mhenne'r mishtri ishta haid o gacwn.

IFAN : 'Dos dim ofon na ch'wilydd arno i i gyfadde taw fi yw "Llais o'r Dyfnder."

MR. MORDECAI : Y corgi bach ishtagwyti! Yn câl dy fara a chaws gita ni, câl lle da yn y ffowndri a wetyn 'ny yn y'n diarhebu ni fel pe byse ni'n *Irish.* Rhag dy gwilydd di!

IFAN : Beth bynnag y' chi weti roi i fi, Mr. Mordecai, 'w i weti talu am dano ddwsenni o weithe.

MR. LUCAS : Celwdd yn dy ddannedd di, Ifan.

IFAN : Mr. Lucas, ma'ch cydwybod chi'n gweyd wrtho chi 'mod i'n gweyd y gwir. Beth am yr *automatic coupler* ?

MR. LUCAS : Beth sy' ishe i grotyn tlawd fel ti i *interfero* ym musnes y gweithwyr. Stica at dy wersi.

IFAN : Pwy ond y tlawd sy'n diall cwyn y tlawd ? Mr. Lucas, ych chi'n gwpod beth yw bod yn grotyn tlawd fel fi, a pob parch i chi am y'ch bod chi wedi dringo i fod yn *fanager* gwaith, ac yn ddyn o safle. Mr. Lucas, peidiwch anghofio'r graig o'r hon y'ch naddwyd, a'r ffôs o'r hon y'ch cloddiwyd. Mr. Mordecai, rhowch ystyriaeth ffafriol i gais y

gweithwyr. Ennill i chi yn y pen draw fydd câl gweithwyr boddlon a chymdogaeth hapus yn lle tlodi ac anesmwythter diwydiannol.

Mr. LUCAS : 'R wyt ti'n ifanc, Ifan, yn llawn o freuddwydion, ac yn llawn sêl tros y dinon. Watsha di na throia nhw ddim arno ti fel y ma' nhw weti troi ar dy well di lawer gwaith o'r blân.

IFAN : Cwestiwn o egwyddor a dyletswydd yw hi gita fi. Cri y tlawd a'r anghenus sydd wedi 'ngalw i oddiwrth y'm llyfre a ma'n rhaid i fi aberthu.

MR. LUCAS : Aberthu'r coleg a'r siawns i fod yn *civil engineer.*

IFAN : Ie, hynny, os bydd raid.

MR. LUCAS : Ifan, grondo arno i. Ma' Mr. Mordecai a finne wedi bod yn whilia gita'n giddil. 'R y'n ni'n meddwl y dylet ti gael gwell *scope* i'r *inventive talent* sydd ynot ti, ac y mae Mr. Mordecai, dros y cwmpni, yn barod i dalu o dy flân i gâl yr addysg ore yn y coleg gore'n y deyrnas.

MR. MORDECAI : A mwy na hynny. 'R y'n ni yn foddlon i gadw dy dad a dy fam yn gysurus, a rhoi lle i ti fel *assistant manager* o dan Mr. Lucas.

IFAN (*yn wawdlyd*) : A beth yw pris yr holl ragorfreintiau hyn ?

MR. MORDECAI : O dim byd. 'R y'n ni am i ti fynd i'r coleg yr wythnos nesa', a fe fydd Lord Pentregethin yn 'nithur pob *necessary arrangements*

gyda'r *authorities* yn y *Royal College of Science* yn Llunden.

IFAN : Mewn iaith blaen, 'rych chi am i fi droi yn Judas. 'Rych chi wedi camsynied eich dyn, syr.

MR. LUCAS : *Nonsense*! Pwy droi yn Judas fyddi di. Pan ddewi di 'nol fel *assistant manager*, fe fyddi'n gallu helpu mwy ar dy gydweithwyr. Fe fydd clust y mishtri gyda ti, a fe elli wella cyflwr y gweithwyr mewn llawer ffordd.

IFAN : Oti chi weti 'nithur hynny, Mr. Lucas? Chafws neb well cyfle na chi i unioni cam y gweithiwr. Cnawd o'u cnawd, ac asgwrn o'u hasgwrn, a faint y'ch chi weti 'nithur drosti nhw. Faint well yw y gweithwyr heddy nag o'en nhw ucen mlynedd yn ol pan o'ech chi yn weithwr tlawd fel finne.

MR. MORDECAI : Paid ateb, Lucas. 'W i'n aros am dy atebiad di i gynnyg y mishtri. Wyt ti'n derbyn y cynnyg?

IFAN : Troi'n *durncoat* a bradychu ymddiriedeth fy nghydweithwyr? Na wnaf byth!

MR. MORDECAI : Wyt ti'n gwpod y canlyniad.

IFAN : Câl 'y nhroi bant o'r gwaith. Allwch chi ddim 'nithur rhacor.

MR. MORDECAI : Na alla i'n wir. Aros dipyn bach. Ma rhaid i ti gliro mâs o'r gwaith a ma' rhaid i dy dad a dy fam gliro mâs o Tŷ Hen.

IFAN : Mr. Mordecai, actwch y boneddwr. Am dano i'n hunan, 'w i'n barod i dderbyn cosp arferol

pob un sy'n treio gwella 'r byd. Ond peidiwch troi 'nhad a mam mâs o Tŷ Hen. Ma' teulu 'nhad yn byw 'no ers cantodd, ymhell cyn i gwmpni'r gwaith dur brynu'r 'stât. Ma pob carreg a llwyn yn Tŷ Hen yn gysegredig i 'nhad a mam.

MR. MORDECAI : Os nag wyt ti'n derbyn y cynnyg, ma' rhaid i chi gliro mâs cyn diwedd yr wthnos.

IFAN : Y' chi'n fwy creulon na *landlords* yr Iwerddon.

MR. LUCAS : Meddwl, Ifan, am dy dad a dy fam yn câl 'u twlu i ben hewl yn 'u hen ddyddie. Meddwl am y dyfodol disgler ma' Mr. Mordecai yn gynnyg i ti, *a meddwl am Ruth.*

IFAN : Y' chi, Mr. Lucas, yn napod 'nhad yn nêt. Fe fyse'n well gita 'nhad 'y ngweld i'n gorff wrth 'i drâd, na 'ngweld i'n troi'n fratwr. A Ruth, —anwylyd fy mynwes—ffordd allwn i ofyn iddi hi roi 'i llaw i fi ar ol derbyn tâl y bratwr. Fe fyse ffrwyth y brâd yn gwahanu rhyngto ni am byth. Fe fyswn yn dishgyn yn 'i golwg hi yn îsh na rodni penna'r gwmdogeth.

MR. MORDECAI : Pwysa'r canlyniade'n ofalus. Ar un ochor—addysg, parch, llwyddiant ; ar yr ochor arall—colli popeth.

IFAN : Colli popeth ond enw da.

MR. MORDECAI : 'Nawr, sut mae hi i fod ? Wyt ti'n derbyn neu wrthod.

IFAN : Gwrthod gyda dirmyg.

MR. MORDECAI : Lucas, galw y *deputation* miwn. Fe wna i *short work* o'r corgi bach hyn a'r *deputation.* (*Y deputation yn dod i mewn.*)

MR. MORDECAI : Wel boys, ma'r cwmpni weti rhoi ystyrieth fanwl i gais y gwithwyr, a ma' nhw wedi dod i'r penderfyniad nad alla nhw ddim caniatâu yr un o *ddimands* y gweithwyr. Ma' nhw wedi *consulto* â mishtri erill, ac wedi ffindo mâs fod y cyfloge a'r orie gwaith yn depig i weithfeydd dur erill, a dy' nhw ddim yn gweld 'u ffordd yn glir i ystyried y mater ar hyn o bryd. Ma'r mishtri yn timlo hefyd fod y gwithwyr yn câl 'u camarwain gan y papurau wthnosol, yn enwetig y "Gwron Cwmrag" a ma' nhw wedi câl mas taw Ifan Dafydd, *spokesman* y'ch *deputation* chi, yw'r scrifennwr sy'n scrifennu o dan y ffugenw, "Llais o'r Dyfnder." Yn blaim, dyma benderfyniad y cwmpni—gwrthod *demands* y gweithwyr *en bloc,* a rhoi'r sac i "Llais o'r Dyfnder."

IFAN : A dyma beth y mae y mishtri yn 'i alw'n gyfiawnder! Mr. Mordecai, dadleuwch gais y gweithwyr yn deg. (MR. MORDECAI *yn troi ei gefn.*) Wel, os mai dyna'r ffordd y'ch chi'n ymddwyn, mae'n rhaid i'r gweithwyr ddefnyddio moddion arall.

MR. MORDECAI (*yn wynebu* IFAN) : O ? a beth yw hynny ?

IFAN : Streic.

MR. MORDECAI : (*yn wawdlyd*) Streic! Twt, twt!. 'R wy' weti clywed ffwlbri felna o'r blân. Fe gawn weld, yr *upstart* bach. Ond cofiwch hyn (*gan droi at y lleill*) os dewch chi mâs ar streic—*it will be a fight to the finish, boys, and I shall win.* Lucas, agor y drws.

(*Y deputation mynd allan. Ifan yn olaf.*)

IFAN (*yn wynebu* MR. MORDECAI) : Mr. Mordecai, y' chi yn cwmryd mantais anheg o'ch safle. Ma'ch ymddygiad chi yn hollol anheilwng o foneddwr. (MR. MORDECAI *yn cyfeirio ei fys at y drws.*) Pan gwrddwn ni nesa, syr, falle y byddwch wedi newid y'ch meddwl. (*Yn mynd maes.*)

MR. MORDECAI : Lucas, caea'r drws.

LLEN.

ACT III.

[GOLYGFA—*Bwthyn* NANNI'R CWAR.]

MORGAN : Estyn y Beibil i fi Nan. Ble lice ti i fi ddarllen ?

NANNWS : Darllen abothti "Ein daearol dŷ o'r babell hon." 'R Apostol Paul sgrifennws e, ontefe, Morgan ?

MORGAN : Wyt ti lawr yn y pant heno, Nan fach, 'w i'n gweld. Meddwl am Tŷ Hen, spo ?

NANNWS : Ie ; shwd gesest ti, Morgan ? Ie, meddwl am Tŷ Hen, ble buo ni mor gysyrus, ble cwnson ni'r plant, ag o ble y claddson ni nhw gyd ond Ifan.

MORGAN : Ma' atgofion cymysg—melys a chwerw—am Tŷ Hen.

NANNWS : Fe blannes lwyn rosmari pan anwd Etw, a choeden lilac pan anwd Siw fach. Ma'nhw'n tyfu yn y pâm blote o flân Tŷ Hen, ac yn blodeuo 'leni cysled ag ariod. Ma Etw a Siw fach yn cysgu'n dwel ym mynwent Hafod-y-Wadd, a dyma ni weti câl 'n twlu i ben hewl. Mae'n anodd dirnad troion Rhaglunieth, Morgan.

MORGAN : Gweld o ran y'n ni, Nan fach. Fe gewn y datguddiad llawn ryw ddwarnod, ac esboniad ar y cyfan. "Pe lladdai Efe fi, eto mi a ymddiriedaf ynddo." Dyna beth wetws Job, a fe gafws e' brofi gwaetha'r hen fyd 'ma. A wetyn 'ny, beth yw cwpwl o flynydde o ofid ar y ddaear, pan y mae tragwyddoldeb o fwynhad o'n blaene ni'r ochor draw. A fe gewn weld Etw a Siw fach eto.

NANNWS : Ma' ffydd tuhwnt gita ti, Morgan. Fe fyswn i weti torri 'nghalon ys lawer dydd onibai dy fod ti'n gweld ochor ole'r cwmwl wastod.

MORGAN (*yn rhoi ei law ar y Beibl*) : Dyma ffynhonnell 'y nghysur i. Hwn, ag emynne Williams, Pantycelyn, Dafydd William, ag Ann Griffis. Shwd ma' dy ffêfret emyn di'n gweyd wrth sôn am ochor ole'r cwmwl.?

NANNWS : Ie, atrodd hwnna, Morgan. Fe alli di atrodd emyn a rhoi synnwyr yndo fe wrth 'i weyd e'.

MORGAN :

> Ni phery ddim yn hir
> Yn ddu dymhestlog nos ;
> Ni threfnwyd amser maith
> I neb i gario'r groes ;
> Mae'r hyfryd wawr sy'n torri draw
> Yn dweyd fod bore braf gerllaw.

Mi wela'r cwmwl du
  Yn awr yn dechreu ffoi,
A gwynt y gogledd sy
  Ychydig bach yn troi ;
Nol tymestl fawr, daw yn y man
Ryw hyfryd hin ar f'enaid gwan.

NANNWS: On'd dy' nhw'n ffein, Morgan? Ond y pennill d'wetha sy'n grand. Cana fe, Morgan.

MORGAN: Cana di'r *alaw ; fe gana inne'r *bass*.

Y DDAU:

Mi welaf oleu'r haul
  Ar fryniau'r nefol wlad,
Yn dangos imi sail
  Fy ngobaith a'm ryddhad ;
Fy enw sydd ar lyfrau'r nef,
Ac nid oes a'i dilea ef.

NANNWS: Fe allse fod yn wath arno ni, Morgan. Ma' gita ni dwishged i fod yn ddiolchgar am dano.

MORGAN: "Mi a fum ieuanc, ac yr ydwyf yn hen, eto ni welais y cyfiawn wedi ei adu, na'i had yn cardota bara." A dyma ni, er bod Ifan wedi câl ei droi mâs o'r ffowndri, a weti gorffod mynd i witho dan ddiar, yn gallu citsho'r ddoi pen llinyn ynghyd yn od o ddeche.

---

*"Lenox," neu "Gwladys," o'r "Caniedydd Cynulleidfaol."

NANNWS: Hen dro mên odd troi Ifan bant o'r gwaith, a fynte ddim ond weti 'nithur 'i ddyletswdd. A'r dynon wetyn 'ny odd e' wedi sefyll drostyn' nhw, yn troi cefne arno fe, ac yn cwmpo miwn i delere'r mishtri.

MORGAN: Whare teg i'r gweithwrs. Pan bo bara chaws dyn miwn danjer, mae'n anodd wmladd â dim byd wrth gefen. Fe ddylse'r dynon byrtoi 'mlân cyn wmladd â'r mishtri. Pwy iws i boced wâg wmladd gita phoced lawn? Dyna *style* y byd o itrech acha pethach, wyt ti'n gweld? Ond w i'n gweld *gloewach nen* o flân gweithwyr y wlad, a fe gei di weld nad aiff ymdrech Ifan ddim yn ofer yn y pen draw.

NANNWS: Fe fuws Ifan yn lwcus i gâl gwaith ym Mhwll y *Cape.*

MORGAN: A fe fuon ninne'n lwcus fod tŷ yr hen Nanni o'r Cwar yn wâg. Os yw gweddi'n cysegru lle fe ddylse'r tŷ yma fod yn wir deml i'r Brenin Mawr, wath o'dd yr hen Nanni yn un o ragorolion y ddaear, ac yn wir fam yn Israel.

NANNWS: Ma' Ifan yn dwad yn 'i flân, hed.

MORGAN: Oti, ma'r gaffer ag ynte'n dicyn o bartners. Ma'n depig 'u bod nhw gita'i giddyl yn yr un classis yn 'Bertwe pan o'dd Ifan yn y gwaith dur.

NANNWS: Hen waith danjeris yw gweitho dan ddiar, ond fe gei di weld y bydd Ifan ni cyn pen llwer o flynydde yn *fanijer* acha pwll glo.

MORGAN : Fyswn i'n synnu dim. Fe wetws Wil Hari wrtho i na fyse fe'n synnu dim pe byse'r gweithe dur yn darfod yn y cymydd hyn, a phwlle glo wrth yr ugeine yn câl 'u hacor 'ma, ishta Cwm Rhondda.

NANNWS : Ond fe fydd rhaid i Ifan aros yn hir cyn paso'n *fanijer*—'dos dim llwer o shawns gita fe nawr i weitho 'i ffordd ymlân.

MORGAN : Trueni ofnatw na fyse gita ni fodd idd 'i hala fe i'r coleg. Ma prinder arian weti moci llwer i dalènt. Shwd ma' cyfieithiad Caledfryn o'r farwnad Saesneg yn mynd :

> "Llawer blodeuyn a enir
> I wrido o olwg y byd ;
> Gwasgara ei fwyn beraroglau
> Ar awyr yr anial i gyd."

(*Cnoc wrth y drws.*)

NANNWS: Dewch miwn.

Y MERICAN : Nosweth dda. Maddeuwch i fi am y'ch disturbo fel hyn. Wi weti colli'm ffordd, 'w i'n geso. Fe gamsynes ar y croshewl. 'W i ar y'm ffordd i bentre Hafod-y-Wadd i weld rhai sy'n blongo i fi.

NANNWS : Pwy alla nhw fod, Morgan. Beth yw 'u henwe nhw, syr.

Y MERICAN : Enw'n whâr yw Nannws, a—

NANNWS (*yn gynhyrfus*) : Etw, os posib ! Nid ti yw Etw, ie fe ?

Y MERICAN : Ie, fi yw Etw. Nid ti yw Nannws ? Wel ! O'r annwl ! Nannws fach!

NANNWS : Etwart, o ble dethot ti. Ishte lawr. Pwy feddylse ?

Y MERICAN : Wel dyma beth yw *surprise packet.* Wyt ti weti altro, Nannws, fel finne, ond ma' cystel *complexion* gita ti a phan o'et ti yn Waunyfrân, 's lwer dydd. A dyma Morgan, ie fe ? Wel, shwd wyt ti ? Mae'n dda gita fi dy weld ti.

MORGAN : Wel, dyma ni'n cwrdd am y tro cynta'. Ma'n ddrwg gita fi na fyse gita fi lle mwy *stanj* i roi croeso i ti, wâth wi'n gweld dy fod ti'n câl byd da yn rhwle.

Y MERICAN : *O.K.* Morgan. Nan, paid trwplu i 'nithur bwyd i fi. Fe geso fwyd yn yr *hotel* yn 'Bertwe. 'Dodd dim bwyd idd 'i gâl yn y *cars* fel sy mås gita ni yn y *States*, wyddoch. Ond 'nawr, gadewch i fi gâl clwed y'ch hynt chi. Beth y'ch chi'n 'nithur man hyn. Own ni'n meddwl taw yn Tŷ Hen, Hafod-y-wadd, oech chi'n byw.

MORGAN : Gwed wrtho fe, Nannws.

NANNWS : Na, gwed ti.

MORGAN : Wel, i dorri'r stori'n fyr—fe wetiff Nan y geire rhwng cromfache wrtho ti 'to—i ddechre yn y dychriad. Ar ol i Nannws a fi brioti, fe fuon yn byw yn eitha deche ag yn gallu doti ceinog fach

biwr heibo. Ond fe geso anhap i 'nghefen ysgwythyrodd,* yn Slent Cwmbach. Cheso i ddim pensen goch gita'r mishtri, ag onibai am glwb yr Iforiaid, fe fyse'n eitha clawd arno ni.

NANNWS : Fe welson amser caled pyrtynny.

MORGAN : Fe fues flwyddyn ar 'y nghefen, a phan codes i, own i'n glymhercyn teg. Fe geso waith ar yr hewl, a dyna 'ngwaith i 'nawr.

Y MERICAN (*yn dosturiol*) : *Poor fellow* bach. Ond beth am y plant ?

MORGAN : Weta i ddim wrtho ti am Etw gafws 'i enwi ar dy ol di, nag am Siw fach enwd ar ol 'mam. Ma nhw'n gorwedd yn dwel yn y fynwent. Ond ma' Ifan y crotyn ienga'n fyw, a *genius* yw e', er taw fi sy'n gweyd. Fe gafws waith yn y ffowndri, ag odd e'n gweitho 'i ffordd ymlân i'r coleg.

Y MERICAN : Os dim byd yn well na *scientific education,* Morgan.

MORGAN (*yn amheus*) : Gwêd 'ny. Ond fe âth Ifan i weld gweledigaethe ag i drio doti 'rhen fyd 'ma'n gwmws. Fe fuws yn scrifennu i'r papyre, a fe âth yn *spokesman* gita'r *deputation* o flân y mishtri i hawlio gwell cyfloge, llai o orie, ac felly yn y blân. Y diwedd fu, i Ifan gâl y *sack*, ag i ninne gâl y'n troi mâs o Tŷ Hen ar ddwarnod o notis.

Y MERICAN : *Scandalous,* Morgan !

---

*Ys gwaeth yr oedd.

MORGAN: Fe deimlws Ianto'n whith ofnatw; colli 'i shawns am y "*Whitworth Scholarship,*" a'r coleg, ond 'dyw e' ddim weti danto, er 'i fod e' weti colli 'i le yn y gwaith dur, a weti colli 'i gariad yn y fargen. Ond fe withiff Ifan 'i ffordd ymlân.

Y MERICAN: *He's it, I reckon.* Wel, Nannws W i'n geso fod *ne'er do well* y teulu wedi dwad 'nol *in the nick of time.* Ma' Etw Llety Ffwlbert wedi taro *oil—struck oil*—beth yw e'n Gwmrâg, gwedwch. Ond ta p'un, 'w i'n ddyn apal a dicon o fodd gita fi i roi whare teg i Ifan i witho'i ffordd ymlân. Ond ble ma' Ifan?

NANNWS: Fydd e' ddim yn hir, 'nawr. 'R y'n ni yn 'i erfyn e' bob muned. Fe ddylse fod 'ma erbyn hyn. Ond gad i ni gâl clwed dy hynt di, Etwart.

Y MERICAN: Wel, fel wyt ti'n cofio, ar ol yr *unfortunate speculation* yn y gwaith tin, fe benderfynes fynd i'r 'Merica, a fe shipes fel morwr o flan y *mast* acha llong hwylie yn mynd o 'Bertwe i Baltimore. Fe geson y'n twlu 'nol a mlân ar yr *Atlantic* am bythawnos a phump dwarnod i gâl bod yn *exact,* ac yn y diwedd fe âth yr hen long yn *complete wreck* ar greigie Nova Scotia.

NANNWS: Ble ma' rheiny, Etwart.

Y MERICAN: Yn *North America.* Fe foddwd bron pobun, ond achos 'mod i'n nofiatwr da—dyna un

peth ddysges i'n nêt, ta pun, yn yr afon Gwendreth—fe ddetho i'r lan yn fyw.

NANNWS : Fe gafws ddiangfa ryfedd, ond do fe, Morgan ?

MORGAN : "I'r Arglwydd y perthyn diangfâu rhag marwoleth."

Y MERICAN : Wel, âf fi ddim i atrodd am yr *hard times* geso i am dros *thirty years* ym mhob *State*, o New York i'r *Pacific*. Fe fues yn 'y nhro yn bopeth bron—*shoeblack*, *brakesman*, *cowboy*, *reporter*, a *prospector*.

NANNWS : Rhwpeth tepig i *Inspector* yn y'n gwlad ni, sposo! Wel, 'rwyt ti wedi dod ymlân.

Y MERICAN : *Off the mark*, wir, Nannws. *Pro*spector, nid *In*spector. *Looking out for something, not prying into things*, Nannws. Dishgwl am gopor, ne arian, ne our, wyt ti'n gweld. *Washout* o'dd hi o hyd—blwyddyn ar ol blwyddyn—nes own i weti danto'n lân. Ond *the darkest hour is nearest dawn*. Fe droiws y lwc yn syten. Un dwarnod own i weti bod mâs yn *Roaring Creek* yn *prospecto* trw'r dydd, ag yn starto 'nol i'r *camp* yn eitha digalon, pan y tares i ar feiner o Felin Heli—Cymro o'r hen wlad, o'dd weti cwrdd ag anhap tost, ag weti torri 'i glin. Fe caries e' i'r *camp* a fe dendes arno fenes y gwellws e'.

MORGAN : Teilwng o Gymro o Shir Gâr! Dyna beth o'dd Samaritan! ond te fe, Nannws ?

Y MERICAN : Fe ddethon yn *chums* mawr, a fe ethon yn *working partners—share and share alike.* Rhwffordd fe fuon yn lwcus diginnig o'r amser hynny 'mlân—fe dar'son ar y *richest claim in the State of Oregon*—a dyma fi yn ddyn cyfoethog, a dicon o arian i byrnu Llety Ffwlbert a Tŷ Hen, ag i roi'r *very best education* i Ifan.

NANNWS : Ond beth am dy wraig a dy blant. Nid hen fab wyt ti, os posib!

Y MERICAN : Ie, 'Dyw'r *gold fever*—y dwymyn our—unwaith y citshiff hi mwn dyn, ddim yn rhoi amser iddo fe feddwl am bethe fel 'na, ond 'w i'n awyddus i weld Ifan.

NANNWS : Fe ddylse fod 'ma 'nawr. 'W i fel be byswn i'n clwed sŵn 'i drod e'—(*sŵn a chyffro tuallan* ; NAN *yn agor y drws ac yn edrych allan*). Beth yw'r mater, Morgan ? Ma'r hewl yn llond o ddinon a phobun yn rhiteg tsha'r pwll. (NANNWS *yn clustfeinio* ; *sŵn a chyffro cynyddol tuallan.*) Shanko, dere 'ma ; beth yw'r mater, beth sy weti dicwdd ?

SHANKO TYWITH : Ma' dŵr weti torri miwn i Bwll y *Cape.*

NANNWS : Oti'r dynon yn sâff ?

SHANKO : Ma pobun weti ciradd pen y pwll ond petwar ; a dos dim gobeth am un o'r petwar, arno'i ofon.

NANNWS : O diar, diar ! Os dim o Ifan yn un o'r petwar, Shanko ? (SHANKO *yn ddistaw.*)

MORGAN : Dishgwl yn 'y ngwyneb i, Shanko.

Y MERICAN : *Out with it, man.*

(SHANKO *yn cuddio ei wyneb yn ei ddwylaw, ac yn siglo gan deimlad dwys.*)

NANNWS : O Ifan! Ifan ! Jest pan o'dd yr haul yn codi, a'r cwmwle'n cliro. O! shwd wyt ti'n gallu cysoni peth fel hyn, Morgan ?

MORGAN : "Yr Arglwydd a roddodd, yr Arglwydd a ddygodd ymaith. Bendigedig fyddo enw yr Arglwydd."

LLEN.

ACT IV.

[GOLYGFA—*Bwthyn* NANNI'R CWAR. *Cwrdd gweddi yn dibennu. Cenir yr emyn** :

" Y fraich sy'n hollti'r mor,
A throi'r Iorddonen gref,
Sy'n awr yn dal y gwan
I deithio tua'r nef.
Mae dwyfol rym ym mraich fy Nuw
I gadw eiddil gwan yn fyw."
(CHRISTMAS EVANS.)]

PARCH. ORWIG PARRY (*ar ol iddynt orffen canu*) : Annwyl frodyr a chwiorydd, yr ydym wedi câl cyfarfod â'i lond o o'r nefoedd. Mae rhyw naws nefolaidd ar bob rhan o'r moddion. Pwy ŵyr na ddyry yr Arglwydd waredigaeth fuan i'r pedwar brawd sydd ers deng niwrnod ym mro a chysgod angeu. Rhyfedd fel yr ydys wedi gallu cloddio mor gyflym drwy'r graig galed. Mae'n syndod meddwl fel y darfu'r achubwyr dewr glywed sŵn curo mandreli y trueiniaid drwy ddeugain troedfedd o graig solud. A byth oddiar hynny nid yw y glowyr dewr

*Y dôn yw " Rhosymedre," o " Llawlyfr Moliant " y Bedyddwyr.

wedi arbed dim ar eu hunain er clirio ffordd i waredu eu cydweithwyr o'r carchar tywyll a'r perigl enbyd maent ynddo. Y mae'r deyrnas, o'r Frenhines ar ei gorsedd, i lawr, yn clustfeinio'n astud am y newyddion diweddara' o'r lofa. Yn sicr i chi, gyfeillion, yr ydwyf yn gweled llaw y Meistr mawr yn amlwg yn yr oruchwyliaeth hon. Fe ddywedir—yn wir yr oedd mewn du a gwyn yn y "Gwladgarwr" bore heddyw—y gellir disgwyl newyddion unrhyw foment bellach am dynged y pedwar brawd. Hen arfer y Meistr ydyw ateb cri ei bobl mewn cyfyngder, ac yr ydwyf yn hyderus gredu na fydd ein hymbil ni heno ddim yn ofer, ac yr achubir y pedwar yn iach a dianaf. Na wangalonnwn, ffrindiau, daliwn i dynnu wrth raffau yr addewidion.

Y MERICAN : "Llawer a ddichon taer weddi y cyfiawn."

MORGAN : Hylo, Etwart! shwd detho ti ar draws yr adnod 'na, bachen ?

Y MERICAN : Wn i ddim wir, Morgan. Fe slippws mâs, rhywffordd. Tipyn o *roving boy* 'w i weti bod, a 'w i weti bod ym mhell o dre miwn mwy nag un ystyr, ond ma'r cwrdd 'ma heno yn 'nithur i fi deimlo ishta byddwn i'n arfer teimlo yn hen dŷ cwrdd Phila, ys lawer dydd, a——

MORGAN : Os yw'r hen adnote ar dy gof di, ei di ddim yn bell o dy le.

PARCH. ORWIG PARRY: Y mae eich dychweliad chwi, Mr. Gronow, yn destun llawenydd i ni gyd, ac yn neilltuol i Nannws a Morgan, ac os gwêl yr Arglwydd yn dda adfer Ifan yn ol i'r gronglwyd hon, fe fydd cwpan eu llawenydd yn llifo drosodd.

Y MERICAN: Ma' ffydd Morgan a Nannws yn siwr o gâl 'i *reward.* A fe 'naf fi 'ngore dros Ifan.

PARCH. ORWIG PARRY: 'Rwy'n sicr y gnewch chi, Mr. Gronow. Ond dyma Mr. Lucas. (MR. LUCAS *yn dod i mewn gyda* RUTH.) Sut y mae pethau yn edrych yn awr, Mr. Lucas? Os y gwaredir y pedwar cyfaill, i chi yn bennaf, o dan fendith y Meistr mawr, y byddwn yn ddyledus. Y mae eich esiampl a'ch ymdrechion wedi bod o werth amhrisiadawy.

MR. LUCAS: Nid i fi, ond i Ruth y mae'n rhaid i chi ddiolch. Pan ddigwyddws y ddamwain, fe gofiws am ryw weledigeth o'dd hi weti 'i gâl flwyddyn yn ol, a cheso i ddim amser i gâl hanal cyn starto bant i weld Mr. Thomas, y *Manager,* a châl gita fe i bwmpo'r dŵr mâs, a threio safio'r petwar o'dd ar goll. Odd Mr. Thomas a phobun arall weti roi lan pob gobeth. Ond fe fynnes gâl fy ffordd, a fe ddechreuwd ar y *rescue work.* Fe geson mâs taw yn nhalcen Bili Shôn o'dd y petwar yn gwitho, a fe startson dwllu rhag blaen. 'R y'n ni wrthi 'nawr

ers dros ddeg dwarnod, ond w i'n gobeithio cyn pen llwer o orie y dewn ni o hyd iddi nhw.

RUTH : 'W i'n siwr y ca nhw 'u hachub. A 'dyw awr y waredigaeth ddim yn mhell.

MR. LUCAS : Paid codi disgwyliade Morgan a Nannws, rhag ofon—Pan ddetho i lan gynne, rhyw wechllath o'dd rhyngto ni a'r bechgyn. Ond fe fydd rhaid bod yn garcis iawn wrth dwllu at y talcen, wath fe fydd *pressure* y *compressed air* wrth *escapo* yn ddychrynllyd, a fe fydd danjer i'r dŵr sy 'nawr yn câl 'i gatw 'nol gita'r *compressed air* i gwnnu, a llethu'r petwar weti'r cyfan, a chaniatâu 'u bod yn fyw. Ond ma' Dai Bach yr Erw yn diall 'i waith, a nid dyma'r tro cynta iddo fe fod mwn—Ond hylo! Shanko! Beth sy'n bod ?

SHANKO (*yn sisial yng nghlust* MR. LUCAS, *ac wedyn yn dweyd yn uchel*) : Ma Mr. Thomos y *Manager* am i chi ddwad lawr ar unwaith syr. Ma' nhw bothti dwllu miwn i dalcen Bili Shôn. (MR. LUCAS *yn mynd allan yn frysiog.*)

SHANKO : O'dd Shoni Clawdd Du yn gweyd wrtho i gynne y galle fe dyngu i fod e'n clwed sŵn canu orwth dalcen Bili Shôn, a beth y'ch chi'n feddwl oe'n nhw'n ganu, mynte Shôni.

RUTH : " Yn y dyfroedd mawr a'r tonnau."

SHANKO : Ie, pwy wetws wrtho chi, Miss Lucas?

RUTH : Neb. Tarwch yr hen dôn, Morgan Dafydd.

MORGAN : O'r gore. P'un e byw ne farw yw Ifan, fe licwn i iddo fe ddwad tshathre yn sŵn hen emyn anfarwol Dafydd William. (*Cenir "Alexander." Pan yn canu'r geiriau "yn uwch na'r don," y mae* MR. THOMAS *y Manager yn brysio i mewn, ac yn codi ei law am osteg. Y canu'n distewi, a phawb ar eu traed â golwg gyffrous.*)

MR. THOMAS: 'Nawr, pidwch â gwylltu dim byd. (*Sŵn "hwre" tuallan.*)

MR. THOMAS (*dan deimlad dwys*) : Ma'r petwar yn fyw! Gwetwch wrthi nhw, Doctor.

DR. PETERS (*yn awdurdodol*) : Ma'r pedwar yn *all right.* Nawr, Nannws, peidwch ffysan o gwbwl. Fe gewch Ifan i'ch poeni chi am flynydde eto. Ond er mwyn iddi nhw gâl y *treatment* priodol, ma'r petwar yn câl 'u danfon i'r *hospital* yn Abertawe—a mewn tair wythnos fe fyddan yn ffit i ddwad tsha thre. Ma' nhw wedi safio'n rhyfedd.

(RUTH *yn cusanu* MORGAN *a* NANNWS, *a'r dorf yn siglo dwylaw gyda'r hen bâr.*)

PARCH. ORWIG PARRY : Gyfeillion. Mae yr Arglwydd wedi bod yn dirion iawn i'w etifeddiaeth. Iddo Ef y bo'r diolch.

Y MERICAN : Amen.

DR. PETERS (*yn cyfeirio at y drws yn rhybuddiol*) : 'Nawr, tsha thre, bob un o honoch, a chysgwch yn dda. 'Dyw rhai o hono chi ddim weti câl cyntyn ers dros wythnos.

PARCH. ORWIG PARRY: Cyn ymwahanu, 'rwy'n siwr, Morgan Dafydd, fod gyda chi air i daro'r amgylchiad llawen hwn, ac i roi mynegiad teilwng i'n teimladau yn awr y waredigaeth.

MORGAN: "Dros nos yr erys wylofain; erbyn y bore y bydd *gor*foledd."

LLEN.

ACT V.

[GOLYGFA—*Tŷ Hen. Saith o'r gloch y nos.*]

MORGAN : Ma' Ifan yn hwyr iawn ond 'dyw e'. Fe wetws Ruth y byse fe gartre o'r *hospital* cyn hyn.

NANNWS : Weti troi miwn i'r Graig i weld Ruth —a ma'r stori weti mynd yn hir. Ond beth yw amser lle bo serch. Os bu dou yn caru 'i giddyl ariod, Ruth a Ifan yw rheinny.

MORGAN : Os bu dou yn caru 'i giddyl ariod, Nannws a Morgan Dafydd yw rheinny.

NANNWS : Dos neb mor ddwl a'r hen ddwl. Ond fe fydd yn ddrwg gita fi golli Ifan. Own i'n meddwl y celswn i gatw Ifan hyd nes croesi'r hen—

MORGAN : Gan bwyll, Nan. Paid rhyfygu. Dyma ni weti câl Ifan 'nol o byrth y bedd. A pwy alle ni gâl yn well gwraig iddo fe na Ruth ? A shwd ma'r Scrythur yn gweyd ? "Am hyn y gâd dyn ei dad a'i fam, ac a lŷn wrth ei wraig, a hwy a fyddant ill dau yn un cnawd." Dyna hanes y byd, wel di, er dyddie Adda ac Efa.

NANNWS : Mae'n rhaid boddloni, Morgan—yn enwetig gan taw Ruth sy'n 'i gâl e'. A Morgan ?

MORGAN : Ie, Nan ?

NANNWS : On'd yw e'n hyfryd y'n bod ni'n gallu roi "*Welcome Home*" i Ifan yn yr hen gartre.

MORGAN : Mae fel breuddwd. Dair wthnos yn ol ' oe'n ni yn hen fwthyn Nanni o'r Cwar. Dyma ni, nol eto yn yr hen gatre, a phopeth yn dishgwl yn gwmws fel pe byse ni heb fod odd'ma ariod.

NANNWS : Fuws Etw fawr o dro yn dod â Mr. Mordecai idd 'i le.

MORGAN : Naddo. Ma rhyw fynd arswydus yn y 'Mericanied yn ol bob cownt, a ma' Etw fel llycheden ar 'i drôd.

NANNWS : A dyma fe ar y gair. (Y MERICAN *yn dod i mewn.*)

Y MERICAN : Wel, Nan, os dim o Ifan wedi cyrradd ?

NANNWS : Fe fydd 'ma whaff 'nawr. Weti troi miwn i'r Graig mae e', lled depig.

Y MERICAN : *The old, old story.* Fe ballws yn deg â dwad gita fi'n y *cab* yn y prynhawn. Odd yn well gita fe gered wrth 'i hunan, mynte fe.

MORGAN : Os wyt ti'n smart ar dy drôd, Etw, golwg byr sy gita ti. (*Y drws yn agor, ac* IFAN *yn dod i mewn.*)

MORGAN : Shwd wyt ti, wsi.

NANNWS : 'Y machgen annwl i ! Ond dere mlân i gâl bwyd. Wyt ti'n siwr o fod jest â starvo.

Cheso ti ddim gormod o fwyd yn yr *hospital*, fe fentra i. Ma gita fi'r cawl—

IFAN : Dos dim ishe bwyd arno i 'nawr. Fe alwes miwn yn y Graig wrth baso, i weld Mr. Lucas.

MORGAN : Hm!

NANNWS : O, wir ?

Y MERICAN : *I see it now.* O'r gwalch. Dyna pam y pallest ti ddod gita fi yn y *cab*, ie fe ?

IFAN : Fe 'nethon i fi yfed dysgled o de. Ond 'ma 'n dda gita fi ddod 'nol i'r hen aelwd. Pan wetws f'ewyrth wrtho i, odd e'n well na moddion doctor.

Y MERICAN (*yn edrych tua'r drws agored*) : *Wonders will never cease, I guess.* Dyma Mr. Lucas a Miss Lucas a Mr. Mordecai! (*Y tri yn siglo llaw â* MORGAN *a* NANNWS. RUTH *yn cusanu* NANNWS, *a* MR. MORDECAI *yn siglo llaw ag* IFAN.)

MR. MORDECAI : Mae'n dda gita fi dy weld ti yn dishgwl mor dda ar ol y *trying experience* yn y pwll. 'W i weti dod 'ma i gwmpo dan 'y mai. 'W i weti ymddwyn yn greulon at Ifan, a fe wetes bethe na ddylswn i. 'W i'n galw'r cyfan 'nol, ac 'w i'n gofyn am 'i bardwn e'. (MR. MORDECAI *ac* IFAN *yn siglo llaw.*)

IFAN : Gita pob parodrwydd, Mr. Mordecai.

MR. MORDECAI : Ma'r *directors* am 'nithur cwment o iawn ag y galla nhw am y camdrinieth mae Ifan weti gâl—a ma' nhw hefyd am roi rhyw dipyn bach o *recognition* am yr *inventions* sy weti

bod mor ennillgar i'r cwmpni. A ma' nhw'n cynnyg talu am yr ysgol ore i Ifan, a swydd fel *assistant manager* ar ol hynny.

Y MERICAN : *Very handsome on the part of the directors,* Mr. Mordecai.

MR. MORDECAI : A mwy na hynny—*free gift* o bum cant o bunne.

IFAN : Mr. Mordecai, w i'n derbyn y pumcant punne, a——

RUTH (*mewn llais rhybuddiol*) : Ifan ?

IFAN : Aros dipyn bach, Ruth. *Free gift* wetso chi, onte fe, Mr. Mordecai ?

MR. MORDECAI : *Absolutely.*

IFAN : Mr. Mordecai, y mae amryw o'r gweithwyr â'u teuluoedd yn dioddef hyd heddy oddiwrth effeithiau'r streic. 'W i'n cyflwyno'r pumcant punne i'r *Distress Fund.*

MR. MORDECAI : Alla i ddim dy rwystro di i iwso'r arian fel wyt ti'n dewis. Ond beth am y cynnyg arall ?

IFAN : Diolch i chi, Mr. Mordecai, am eich cynnyg haelionus. Ond ma'r weledigeth geso i yn nhalcen Bili Shôn wedi dangos i fi fod rhywbeth uwch na safle ac anrhydedd daearol a mwy dymunol nag aur ac arian. Yn y weledigeth gwelwn Gymru ar 'i thrâd, heb lais gormeswr o'i mewn, heb neb yn dywedyd "Tlawd ydwyf." Gwelwn Gymru yn cerdded at y wawr yn genedl lân, yn genedl ddiwyll-

iedig, yn genedl rydd. Ac yr own i'n un o'r banergludwyr. Fe wnes adduned, pe celswn i f'achub, y buaswn i'n cysegru fy mywyd i hyrwyddo buddiannau uchaf fy ngwlad, a helpu hyd eitha fy ngallu i sefydlu ar y ddaear deyrnas yr Hwn fu'n weithiwr tlawd Ei hunan—teyrnas sydd i ddymchwelyd holl elynion brawdoliaeth dyn——

MR. MORDECAI (*yn taro i mewn*) : Ond i ddod at gwestiwn o *practical politics.* Beth am gynnyg y cwmpni ?

IFAN : Pwy wahanieth sydd rhwng y'ch cynnyg chi 'nawr a'r *bribe* flwyddyn yn ol ? Câl fy mhrynu!

MR. MORDECAI (*yn taro i mewn*) : Nid hynny, 'n wir, sy weti cymell y cwmpni. *Goodwill only, I can assure you.*

IFAN : Boed a fynno am hynny—câl fy mhrynu fuaswn i. A chyda llaw, Mr. Mordecai, os yw'r *directors* am ddangos enghraifft o *goodwill,* gofynwch iddi nhw roi i'r dynon yr hyn o'dd y dynon yn ofyn am dano pan ddetho nhw mâs ar streic. Fe ymladdws y gweithwyr yn ddewr a rhoison nhw ddim i miwn hyd nes yr oedd newyn yn llygadrythu arnynt. Fe gwmpson i miwn i delere'r mishtri—fe ethon 'nol am gyflog llai nag o'r blân—ac y mae eu cyflwr heddy yn wâth nag erioed.

MR. MORDECAI : Busnes *complicated* yw cwestiwn y cyfloge. Ma' cwment o *factors* i'w cymeryd i ystyrieth. *Supply and demand rule the*

market prices. 'R y'n ni 'nawr yn perthyn i'r *South Wales Steel and Tinplate Manufacturers' Association,* a——

IFAN: Dyna chi weti taro yr hoelen ar 'i phen. Cyhyd ag y bydd masnach a diwydiant y wlad yn gyfangwbl yng ngafel cyfundrefn sy'n amcanu'n bennaf ac yn flaenaf i bentyrru cyfo'th, heb gydnabod yn deilwng y rhai sy'n cynyrchu'r cyfo'th—chawn ni byth heddwch diwydiannol.

Y MERICAN: *Rank Socialism.*

IFAN: Waeth gen i pwy *label* rhowch chi a Mr. Mordecai arno. 'Dych chi ddim yn deall fy safbwynt i. Yr ydw i mâs i wella cyflwr gwerin Cymru drwy bob moddion cyfreithlon—a 'w i am fod yn ddyn rhydd—rhydd o bob llyffethair—dyledus i neb—yn talu gwarogaeth i neb—ond Un.

MORGAN: Ie, paid â'i anghofio Ef.

NANNWS: Ond Ifan, 'dwyt ti ddim am ddiystyru cynnyg Mr. Mordecai!

MORGAN: Nan, paid tarfu Ifan.

IFAN: O'wn i'n gwpod y bydde chi, 'nhad, yn siwr o 'neall i.

NANNWS: Ond beth 'nei di, te?

IFAN: Mynd 'nol i'r gwaith glo. Cymhwyso'm hunan ar gyfer gwaith fy mywyd—a phan ddaw'r alwad, taro ergyd dros y gwan a'r diswcwr, a thynnu 'nês yr oes aur pryd y perchir dyn nid oherwydd ei gyfoeth a'i safle, ond oblegid ei gymeriad,

ei wasanaeth, a'i aberth dros arall—pryd y byddo brawdolieth yn ffynnu ledled y byd, a holl deulu dyn yn ffrindiau i'w gilydd.

MORGAN : Da, 'machgen i.

Y MERICAN : *He is an absolute enigma to me.*

MR. LUCAS : 'W i'n cretu 'mod i'n diall safbwynt Ifan, ag alla i ddim peidio 'i edmygu e'. Ma' Ifan wedi câl cynnyg heno ar bethe gwerthfawroca'r byd, yng ngolwg llawer, a mae e' wedi 'u gwrthod. Ond ma' gita fi'r pleser a'r anrhydedd o gynnyg iddo fe y rhodd anwylaf yn 'y meddiant i. Ruth, dere 'ma. Ifan, 'w i'n rhoi i ti y rodd werthfawrocaf ar y ddaear.

IFAN : Ruth! beth wyt ti'n weyd ? Wyt ti'n foddlon gwynebu bywyd o ymdrech, hunan-aberth, dirmyg a thlodi.

RUTH : Fe safa i wrth d'ochor di. Dy ddelfrydau di fydd fy nelfrydau i ; dy bobl di fydd fy mhobl i ; a dy gadernid di fydd fy nghadernid i.

IFAN : Ein harwyddair fydd "Yr Oes Aur" ; ein nerth fydd y Goruchaf ; ein nôd fydd Ei ogoniant Ef ; ac yna bydd ein gwobr yn fawr iawn.

MORGAN :

"Yr hwn a rodia mewn cyfiawnder,
Ac a draetha uniondeb,
A wrthyd elw trawster,
A ysgydwo ei law rhag gwobr,

. . . .

A gaeo ei lygaid rhag edrych ar ddrygioni ;
Efe a breswylia yr uchelderau ;
Cestyll y creigiau fydd ei amddiffynfa ef ;
Ei fara a roddir iddo ;
Ei ddwfr fydd sicr ;
Dy lygaid a welant y Brenin yn Ei degwch ;
Gwelant y tir pell.''

LLEN.